

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Agnes Tell

Ung och dum - proportionerligt att ignorera?

En analys av hur avskaffandet av ungdomsreduktionen för unga myndiga förhåller sig till proportionalitetsprincipen

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Kandidatuppsats på juristprogrammet

15 högskolepoäng

Handledare: Karol Nowak

Termin: VT 2022

Innehållsförteckning

Summary	3
Sammanfattning	5
Förkortningar	6
1. Inledning	8
1.1 Bakgrund	8
1.2 Syfte och frågeställningar	9
1.3 Avgränsningar	10
1.4 Metod	10
1.5 Material	11
1.6 Disposition	12
2. Unga myndiga lagöverträdare före 2 januari 2022	14
2.1 Historisk bakgrund	14
2.2 Särbehandlingens utformning	14
2.2.1 Straffmätning	15
2.2.2 Påföljdsvalet	16
2.3 Skälen till ungdomsreduktionen	17
2.3.1 Forskning avseende ungas utveckling	17
2.3.2 Preventionsskäl	18
2.3.3 Proportionalitetsskäl	19
3. Unga myndiga lagöverträdare efter 1 januari 2022	20
3.1 Nuvarande lagstiftning	20
3.1.1 Straffmätning	20
3.1.2 Påföljdsval	21
3.1.2 Sammanfattning	21
3.2 Skälen till slopandet av ungdomsreduktionen	21
4. Proportionalitetsprincipen	23
4.1 Allmänna utgångspunkter	23
4.2 Proportionalitet och klandervärdhet	24
4.3 Proportionalitet och repressionsnivå	25
4.4 Proportionalitet och samhällliga konventioner	26
5. Analys	28
5.1 Proportionalitet och klandervärdhet	28
5.2 Proportionalitet och repressionsnivå	29

5.3 Proportionalitet och samhälleliga konventioner	30
5.4 Slutsats	31
6. Käll- och litteraturförteckning	34
6.1 Offentligt tryck	34
6.2 Litteratur	34
6.3 Övrigt	35

Summary

Criminal law regarding offenders in the age group 18 to 20 years old, so called juvenile offenders, was changed extensively at the turn of the year. For a long time, Swedish juvenile offenders were subject to differential treatment due to their age, in the form of a reduced sentencing. Previous legislation meant that crimes committed before the age of 21 was to take the offender's young age into account. This resulted in a reduced sentencing, a so called "rebate" for juvenile offenders - a rebate that lessened the older the age of the juvenile. The primary reason for this different treatment was research regarding youth development, crime prevention and proportionality of punishment.

As serious and deadly violence between gangs has increased, so has the debate on the existence of the rebate for juvenile offenders. The question was subject to governmental inquiries and in 2017 the government appointed a special inquiry, "Ungdomsreduktionsutredningen", to inquire how the rebate could be abolished. More and more people have called for the rebate to be scrapped, and when the Swedish government introduced its 34-point program to combat gang violence in 2019, the government too called for it to be scrapped. By autumn 2021 the bill to abolish the rebate for juvenile offenders charged with committing serious crimes was put on the floor of the Swedish Parliament. As of the second of January 2022 the rebate for serious crimes committed by juvenile offenders has been abolished.

The inquiry found that research regarding youth development did not support an abolishment of the rebate. Instead the government argued that the principle of proportionality was the reason for the change in legislation. The argument of the government was that the sentencing has to be in relation to the crime in accordance with the principle of proportionality, something which contradicts the existence of a rebate for juvenile offenders. The principle of proportionality is a core principle of the justice system and is of great importance for *how* punishment is to be handed out. The principle is mainly based on the idea that the reaction of the law is to be fair, and that a punishment is fair if it is proportionate to the seriousness of the crime. To discern the meaning of the principle of proportionality one finds the following aspects: proportionality and culpability, proportionality and level of repression and proportionality and societal conventions.

Although the principle is quite complex, making the government's decision to use it as grounds for the change of legislation worthy of scrutiny.

The purpose of this paper was thus to discuss how the new legislation relates to the principle of proportionality as well as examining how the legislation might be more compatible with the principle of proportionality than before, which was the intent of the government. The findings of this paper shows the following: how much influence different types of aspects of justice ought to have is constantly a question of demarcation, which in turn affects the meaning of the principle of proportionality. The paper also finds that the current legislation is more compatible with the principle compared with previous legislation, which is due to societal conventions seemingly being more influential than juvenile culpability in contemporary interpretation of the principle of proportionality.

Sammanfattning

Det straffrättsliga regelverket för lagöverträdare i åldersgruppen 18-20 år, så kallade unga myndiga lagöverträdare, genomgick vid årsskiftet stora förändringar. Under flera sekel var unga myndiga lagöverträdare i Sverige föremål för straffrättslig särbehandling i form av en ungdomsreduktion. Den tidigare regleringen innebar att för brott någon begått innan han eller hon fyllt 21 år skulle dennes ungdom särskilt beaktas. Detta resulterade i en straffnedsättning, en så kallad "straffrabatt" för unga myndiga lagöverträdare, som minskade i förhållande till ökad ålder. De centrala skälen för särbehandlingen var forskning avseende ungas utveckling, prevention och proportionalitet.

I takt med att grovt och dödligt våld ökat bland kriminella gäng har debatten angående straffrabattens vara eller icke-vara trappats upp de senaste åren. Frågan har varit föremål för statliga utredningar och 2017 beslutade regeringen att tillkalla en särskild utredning, "Ungdomsreduktionsutredningen", för att utreda hur ett slopande av straffrabatten kunde genomföras. Allt fler röster har också höjts för att slopa straffrabatten för unga myndiga lagöverträdare och när den svenska regeringen presenterade sitt 34-punktsprogram mot gängkriminalitet 2019 var slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet en av punkterna. Hösten 2021 överlämnades propositionen om slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet till riksdagen och sedan 2 januari 2022 är ungdomsreduktionen för unga myndiga avskaffad vid sådan brottslighet.

I Ungdomsreduktionsutredningen konstaterades att forskningen avseende ungas utveckling inte ger något stöd för ett avskaffande av reduktionen. Regeringen har istället angett ett ökat genomslag för proportionalitetsprincipen som skäl för lagändringen. De menar att för att straffet ska stå i proportion till brottet enligt proportionalitetsprincipen kan inte unga myndiga lagöverträdare omfattas av en straffrättslig särbehandling. Proportionalitetsprincipen är en central straffrättslig princip och har betydelse för frågan *hur* bestraffning bör ske. Proportionalitetsprincipen bygger främst på att den straffrättsliga reaktionen ska vara rättvis och att ett straff är rättvist om det står i proportion till brottets allvar. För att utröna proportionalitetsprincipens innebörd kan den redogöras för utifrån följande aspekter: proportionalitet och klandervärdhet, proportionalitet och repressionsnivå samt proportionalitet

och samhälleliga konventioner. Principen är dock komplex och att använda proportionalitet som motivering för lagändringen i fråga är inte okomplicerat.

Mot bakgrund av detta har uppsatsens syfte varit att diskutera hur den nya regleringen förhåller sig till proportionalitetsprincipen samt undersöka huruvida den nya regleringen kan anses vara mer förenlig med proportionalitetsprincipen än tidigare, vilket varit lagstiftarens intention. I uppsatsens analys presenteras slutsatsen att hur stort inflytande olika typer av rättviseaspekter ska ges ständigt är en fråga om gränsdragning vilket påverkar proportionalitetsprincipens innebörd. Vidare konstateras att nuvarande reglering är mer förenlig med proportionalitetsprincipen än tidigare då samhälleliga konventioner till synes väger tyngre än ungas klandervärdhet i vår tids proportionalitetsprincip.

Förkortningar

Kap.	Kapitel
Brå	Brottsförebyggande rådet
Prop.	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
Dir.	Direktiv
Prot.	Protokoll

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Ungdomsbrottsligheten och ungdomsreduktionen har under 1990- och 2000-talet varit ett aktuellt ämne, både bland straffrättare och bland allmänheten. Genom en lagändring vid årsskiftet har den så kallade ungdomsreduktionen avskaffats för unga myndiga vid allvarlig brottslighet. Beslutet har föregåtts av ett mångårigt arbete.

13 december 2017 beslutade regeringen att tillkalla en särskild utredning som antog namnet Ungdomsreduktionsutredningen.¹ Utredningens uppdrag bestod i att överväga samt föreslå lagändringar avseende den straffrättsliga särbehandlingen av lagöverträdare i åldersgruppen 18-20 år i syfte att åstadkomma att påföljdsbestämningen för denna åldersgrupp ska motsvara den som gäller för andra myndiga lagöverträdare. Utredningens uppdrag var inte att överväga *om* den så kallade ungdomsreduktionen skulle upphöra utan att föreslå *hur* ett slopande av ungdomsreduktionen beträffande denna åldersgrupp kan genomföras.² Utredningen lämnade betänkandet *Slopad straffrabatt för unga myndiga* den 18 december 2018.³

23 september 2021 överlämnade regeringen en proposition till riksdagen med förslaget att slopa straffrabatten för unga myndiga vid allvarlig brottslighet.⁴ 17 november 2021 beslutade riksdagens kammare att bifalla utskottets förslag att anta regeringens förslag till lag om ändring i brottsbalken vilket innebar att straffrabatten för unga myndiga slopades vid allvarlig brottslighet.⁵ 2 januari 2022 trädde lagändringarna i kraft.⁶

Förslaget till lagändring lades fram mot bakgrund av diskussionen om insatser mot ungdomsbrottslighet, våldsbrott och organiserad brottslighet eller annan kriminalitet förenad med gängbildning som har intensifierats i samband med att dödligt våld i den kriminella miljön ökat

¹ SOU 2018:85 s. 3.

² Ibid s. 13.

³ Ibid, s. 3-4.

⁴ Prop. 2021/22:17 s. 1.

⁵ Prot. 2021/22:29 s. 97.

⁶ SFS 2021:1103 s. 3.

kraftigt de senaste åren.⁷ Beslutet om avskaffandet av den straffrättsliga särbehandlingen vid allvarlig brottslighet av unga myndiga lagöverträdare grundar sig inte i att det finns belägg för att lagändringarna kommer leda till minskad brottslighet. Ungdomsreduktionsutredningen konstaterar tvärtom att det saknas empiriskt och erfarenhetsbaserat stöd för skärpta påföljder för unga lagöverträdare.⁸ Det centrala argumentet för lagändringarna har istället varit ett ökat genomslag för proportionalitetsprincipen. Den tidigare straffrättsliga särbehandlingen har betraktats som ett avsteg från den proportionalitetsprincip som annars är en grundläggande utgångspunkt vid påföljdsbestämning.⁹

Det svenska straffrättsliga systemet bygger på ett antal centrala principer och teorier som skapar förklaringsmodeller till varför och hur samhället bestraffar lagöverträdare. För påföljdssystemet och dess struktur är proportionalitetsprincipen ledande då principen ger vägledning om hur bestraffning ska ske vid utdömning av påföljd.¹⁰ Proportionalitetsprincipens väsentliga roll för straffsystemet ger anledning till reflektion i förhållande till den nya lagändringen där avsikten just varit att betona proportionalitetsprincipen ytterligare. Det är således av intresse att undersöka hur den nya regleringen avseende unga myndiga lagöverträdare förhåller sig till proportionalitetsprincipen.

1.2 Syfte och frågeställningar

Uppsatsen syftar till att diskutera hur den nya regleringen avseende unga myndiga lagöverträdare förhåller sig till proportionalitetsprincipen samt undersöka huruvida den nya regleringen kan anses vara mer förenlig med proportionalitetsprincipen än tidigare, vilket varit lagstiftarens avsikt.

För att uppnå uppsatsens syfte lyder uppsatsens frågeställningar:

- Hur förhåller sig den nya lagändringen till proportionalitetsprincipen med utgångspunkt i följande perspektiv: proportionalitet och klandervärdhet, proportionalitet och repressionsnivå samt proportionalitet och samhälleliga konventioner?

⁷ Brå rapport 2020:4 s. 23.

⁸ SOU 2018:85, s. 199.

⁹ Prop. 2021/22:17, s. 23 f.

¹⁰ SOU 2008:85, s. 243 f.

- Är den nya regleringen mer förenlig med proportionalitetsprincipen än tidigare reglering?

1.3 Avgränsningar

Uppsatsen avgränsas till lagöverträdare i åldersgruppen 18-20 år, det vill säga unga myndiga, då det är de som är föremål för den aktuella lagändringen samt att debatten angående ungdomsreduktionens vara eller icke-vara handlat främst om denna grupp.

Vidare redogör uppsatsen enbart för de lagändringar som avser straffmätningen och påföljdsvalet i brottsbalken. Därav behandlar uppsatsen inte ungdomspåföljder, preskriptionsregler eller de processuella frågor som lagändringen innebär. Anledningen är dels utrymmesskäl, dels att ändringarna i fråga inte är av betydelse för att uppfylla uppsatsens syfte. Potentiella tröskeleffekter i förhållande till lagöverträdare under 18 år som lagändringen kan medföra berörs inte. Avgränsningen grundar sig i att uppsatsen inte i något annat avseende närmare redogör för unga *omyndiga* lagöverträdare.

1.4 Metod

För att besvara uppsatsens frågeställningar används den rättsdogmatiska metoden. Metoden går ut på att fastställa gällande rätt och vid studerandet av gällande rätt kräver den rättsdogmatiska metoden förankring i accepterade rättskällor enligt rättskälleläran. Rättskällor i form av lagar, rättspraxis, lagförarbeten och doktrin utgör beståndsdelarna i rättskälleläran, dock med varierande rättslig auktoritet där lagar och rättspraxis är obestridda som rättskällor medan doktrin är mer tvivelaktigt. Doktrin är som utgångspunkt ingen rättskälla men med tiden kan viss doktrin få ställning som rättskälla, exempelvis genom att domstolen behandlar den som gällande rätt.¹¹ Vid användande av doktrin tas detta i beaktning. Vidare innebär metoden att gällande rätt systematiseras i form av regler, principer, läror och så vidare.¹² Härvid lämpar sig metoden för att redogöra för samt strukturera tidigare och nuvarande reglering avseende ungdomsreduktionen och proportionalitetsprincipen.

¹¹ Kleineman, s. 28-29.

¹² Sandgren, s. 52.

Den rättsdogmatiska metoden bör däremot inte ses som ett medel för att fastställa om en regel uppnår sitt syfte.¹³ För att uppnå uppsatsens syfte är det därför nödvändigt att frånga den rättsdogmatiska metoden i uppsatsens analys. Uppsatsens syfte består bland annat i att undersöka och kritiskt granska lagändringen i förhållande till proportionalitetsprincipen då lagändringen haft ett proportionalitetssyfte. Genom att frånga den rättsdogmatiska metoden öppnas möjligheten för en friare argumentation och analys av rätten, som fastställs av den rättsdogmatiska metoden. Utredningen av lagstiftningen gällande unga myndiga lagöverträdare kan därmed analyseras i förhållande till proportionalitetsprincipen.

För att kunna föra ett de lege ferenda-resonemang, det vill säga hur lagstiftningen bör vara för att tillgodose proportionalitetsprincipens ändamål, finns det mindre instick av den rättspolitiska metoden i uppsatsens analys. Metoden syftar till att analysera om rätten ska ändras och bedömer denna med ledning av ett visst perspektiv eller särskilt ändamål.¹⁴

Då uppsatsen syftar till att granska samspelet mellan proportionalitetsprincipen och regelverket tillämpas ett straffteoretiskt perspektiv med utgångspunkt i proportionalitet. För att underbygga detta perspektiv behandlas proportionalitetsprincipens utgångspunkter i kapitel 4 och därefter analyseras principen i förhållande till uppsatsens framställning avseende nuvarande och tidigare reglering.

1.5 Material

Materialet som används i uppsatsen utgår främst från de traditionella rättskällorna i form av lagtext och förarbeten samt juridisk doktrin. För att presentera nuvarande och tidigare straffrättsliga reglering avseende unga myndiga lagöverträdare används främst brottsbalken och offentliga publikationer i enlighet med den rättsdogmatiska metoden. Härvid blir framförallt lagförarbetena till nuvarande lagstiftning i form av proposition 2021/22:17 och SOU 2018:85 relevanta.

¹³ Sandgren, s. 53.

¹⁴ Ibid, s. 56.

I kapitel 4 som redogör för proportionalitetsprincipen används företrädesvis juridisk doktrin i form av "Straffrättens påföljdslära" av Jareborg och Zila, "Kriminalrättens grunder" av Asp och Ulväng samt "Proportionalitet och straffbestämning" av Andrew von Hirsch. Doktrinen används därmed för att analysera rätten utifrån principen. Urvalet grundar sig dels i att doktrinen i fråga har rättslig auktoritet då den av domstolar behandlas som gällande rätt, dels i att det finns sparsamt med material angående proportionalitetsprincipen i de traditionella rättskällorna.

Därutöver finns det dock relativt litet skrivet beträffande kopplingen mellan straffrättsliga principer och ungdomsreduktionen, både i juridisk doktrin och statliga utredningar. Ett syfte med uppsatsen är därmed att bidra med ett nytt perspektiv på området när det gäller proportionalitetsprincipen.

1.6 Disposition

Uppsatsens inledande kapitel, *kapitel två*, redogör för hur den tidigare regleringen avseende ungdomsreduktionen för unga myndiga lagöverträdare såg ut och skälen till särbehandlingen. Kapitlet avser att ge en bakgrund till hur unga myndiga lagöverträdare tidigare har hanterats inom påföljdssystemet och vad som har motiverat denna särbehandling.

I *kapitel tre* behandlas den lagändring som trädde i kraft 2 januari 2022 avseende unga myndiga lagöverträdare i vilken ungdomsreduktionen slopades, vilket avser besvara vilka förändringar den nya regleringen innebär. Vidare berör kapitlet motiven till lagändringen som framförts av beslutsfattarna med särskild betoning på ett ökat genomslag för proportionalitetsprincipen. Kapitlet leder in läsaren på proportionalitetsprincipen som kommande kapitel redogör för.

I *kapitel fyra* behandlas proportionalitetsprincipen utifrån olika perspektiv, vilket syftar till att ge en översikt av principen i en straffrättslig kontext samt redogöra för att principen kan tolkas och tillämpas på olika sätt.

I *kapitel fem* görs slutligen en analys av det som presenterats i de föregående kapitlen och avser att besvara uppsatsens frågeställningar:

- Hur förhåller sig den nya lagändringen till proportionalitetsprincipen med utgångspunkt i följande perspektiv: proportionalitet och klandervärdhet, proportionalitet och repressionsnivå, proportionalitet och samhällliga konventioner?
- Är den nya regleringen mer förenlig med proportionalitetsprincipen än tidigare reglering?

För tydlighetens skull delas analysen upp utifrån perspektiven klandervärdhet, repressionsnivå och samhällliga konventioner i förhållande till tidigare och nuvarande regelverk. Avslutningsvis knyts det samman i analysens slutsats.

2. Unga myndiga lagöverträdare *före 2 januari 2022*

2.1 Historisk bakgrund

Under en period i Sverige särbehandlades unga lagöverträdare i straffrättsligt hänseende. Huvuddragen till den tidigare särbehandlingen beträffande åldersgruppen 18-20 år infördes 1980 när påföljden ungdomsfängelse avskaffades.¹⁵ Regleringen fördes sedan över till 29 och 30 kap. brottsbalken vid 1989 års påföljdsreform.¹⁶ 1999 förändrades påföljdssystemet för unga lagöverträdare med den uttryckliga avsikten att i ökad utsträckning tillgodose de krav som straffsystemet ställer på proportionalitet, rättvisa, klarhet och förutsebarhet.¹⁷ 2007 reformerades systemet ytterligare och i likhet med 1999 års förändringar syftade reformen till att ge principerna om proportionalitet och förutsebarhet ett större genomslag.¹⁸

Frågan om en översyn av ungdomsreduktionen gällande lagöverträdare som fyllt 18 men inte 21 år aktualiserades först 2009 i direktiven till Påföljdsutredningens översyn av påföljdssystemet.¹⁹ Utredningen föreslog att ungdomsreduktionen skulle finnas kvar för lagöverträdare i åldersgruppen 18-20 år, förutom vid bötesbrottslighet.²⁰ Efter ytterligare påtryckningar tillsatte regeringen i december 2017 Ungdomsreduktionsutredningen. Utredningen ämnade åstadkomma att påföljdsbestämningen för åldersgruppen 18-20 år ska motsvara den som gäller för övriga myndiga lagöverträdare.²¹ Numera, sedan 2 januari 2022, är det en sådan ordning som gäller.

2.2 Särbehandlingens utformning

Särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare förekom i tre olika avseenden: vid straffmätning, vid påföljdsvalet samt vid möjligheten att utdöma särskilda ungdomspåföljder. Nedan följer en redogörelse för straffmätning och påföljdsvalet.

¹⁵ Prop. 1978/79:212, s. 63.

¹⁶ Prop. 1987/88:120 s. 9-14.

¹⁷ Prop. 1997/98:96 s. 80.

¹⁸ Prop. 2005/06:165 s. 42.

¹⁹ Dir. 2009:60, s. 16.

²⁰ SOU 2012:34, s. 808-809.

²¹ Dir. 2017:122, s. 1.

2.2.1 Straffmätning

I 29 kap. brottsbalken regleras frågor om straffmätning. När ett straff mäts ut avgörs om brottsligheten ska föranleda ett bötesstraff eller en mer ingripande påföljd. Av 29 kap. 1 § brottsbalken framgår den grundläggande bestämmelsen om straffmätning, vilken föreskriver att straff ska bestämmas inom ramen för den tillämpliga straffskalan efter brottets eller den samlade brottslighetens straffvärde.²²

I enlighet med 29 kap. 1 § brottsbalken bestäms först ett abstrakt straffvärde vilket avspeglar den grad av klandervärdhet som gärningen förtjänar oavsett av vem som har begått den. Därefter ska det konkreta straffvärdet fastställas och beroende på om det finns några försvårande eller förmildrande omständigheter kan straffvärdet, med utgångspunkt i det abstrakta straffvärdet, ökas eller minskas. En sådan förmildrande omständighet kan vara ålder enligt 29 kap. 3 § tredje punkten brottsbalken. I bestämmelsen föreskrivs att särskild hänsyn ska tas till om den tilltalades handlande stått i samband med hans eller hennes bristande utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga. Av andra stycket framgår att en sådan förmildrande omständighet kan motivera ett lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet. En förutsättning för att punkten ska vara tillämplig är att det finns ett orsakssamband mellan det brottsliga handlandet och den bristande utvecklingen, erfarenheten eller omdömesförmågan. Således är inte punkten direkt tillämplig enbart för att en ung person har begått brott.²³

Vid den övriga straffmätningen, då ett straffmätningssvärde fastställs, ska - vid sidan av bedömningen av brottslighetens straffvärde - omständigheter som har att göra med gärningspersonens straffvärdighet beaktas. Det konkreta straffvärdet kan därmed reduceras innan påföljdsvalet, främst med tillämpning av 29 kap. 5 § brottsbalken samt 29 kap. 7 § brottsbalken. Det är i det sistnämnda lagrummet som ungdomsreduktionen framgick.²⁴

Tidigare föreskrev 29 kap. 7 § brottsbalken att den tilltalades ungdom skulle beaktas särskilt vid straffmätningen, om brottet begåtts innan vederbörande fyllt 21 år. Av samma lagrum framgick att när den tilltalade var under 21 år vid gärningstillfället fick rätten döma till lindrigare straff än

²² Asp och Ulväng, s. 28.

²³ Jareborg och Zila, s. 158.

²⁴ Ibid, s. 158.

vad som var föreskrivet för brottet samt att rätten inte fick döma till svårare straff än fängelse i tio år. Om fängelse på längre tid eller på livstid var föreskrivet för brottet eller om fängelse utgjorde gemensamt straff för flera brott enligt 26 kap. 2 § brottsbalken fick dock fängelse i högst 14 år dömas ut. I motsats till 29 kap. 3 § tredje punkten brottsbalken var ett orsakssamband mellan gärningspersonens ungdom och det brottsliga handlande ingen förutsättning för att lagrummet skulle vara tillämpligt. Det var följaktligen inte av betydelse huruvida den tilltalades unga ålder påverkade dennes handlande utan det var den unga åldern i sig som var avgörande.²⁵

Storleken på den straffnedsättning som tillämpningen av 29 kap. 7 § brottsbalken resulterade i har inte reglerats i lagtext. Istället har riktlinjer utvecklats av praxis och doktrin under åren och generellt kan konstateras att straffnedsättningen har blivit större för den som vid tidpunkten för brottet var väsentligt yngre än 21 år än för den som nästan uppnått denna ålder.²⁶ Jareborg och Zila har, baserat på genomgång av praxis och principiella överväganden, sammanställt en tabell som visar på en sammanhängande skala mellan ålder och en ungefärlig strafflängd. Av denna framgår att för en 18-åring hade påföljden generellt bestämts utifrån hälften av brottslighetens straffvärde medan en 20-åring i allmänhet hade fått en påföljd bestämd till tre fjärdedelar av straffvärdet.²⁷

2.2.2 Påföljdsvalet

Efter straffmätningen ska domstolen välja påföljd. 30 kap. 4 § brottsbalken utgör den mest centrala bestämmelsen för valet av påföljd och av bestämmelsens första stycke följer en generell presumtion mot att utdöma fängelsestraff. I bestämmelsens andra stycke finns emellertid en uppräkningslista av skäl som kan bryta presumtionen.

För unga myndiga lagöverträdare har den generella presumtionen mot fängelse som påföljd tidigare varit förstärkt av regleringen i 30 kap. 5 § brottsbalken andra stycket. Bestämmelsen föreskrev att för brott som någon begått efter det att han eller hon fyllt 18 år men innan han eller

²⁵ Jareborg och Zila, s. 158.

²⁶ Prop. 2021/22:17, s.15.

²⁷ Jareborg och Zila, s. 159.

hon fyllt 21 år fick rätten döma till fängelse endast om det med hänsyn till gärningens straffvärde eller annars fanns *särskilda* skäl för det.²⁸

2.3 Skälen till ungdomsreduktionen

Den tidigare regleringen av ungdomsreduktionen, som redogjorts för ovan, motiverades av olika skäl vilket i grova drag kan delas in i tre kategorier: forskning avseende ungas utveckling, prevention och proportionalitet.

2.3.1 Forskning avseende ungas utveckling

Särbehandlingen av unga lagöverträdare har särskilt grundats på att ungas brottslighet främst bedöms vara ett uttryck för ungas omognad, osäkerhet och identitetsproblematik.²⁹ Unga människor är under utveckling från barndom till vuxenliv och psykologisk forskning talar för att människor i de sena tonåren och de första åren efter att ha fyllt 20 år är mindre mogna än äldre människor i flera avseenden. Det är mer troligt att unga underskattar risker. Vidare är unga, i synnerhet unga myndiga, mer benägna att söka spänning. Unga människor har också sämre förmåga till impuls- och självkontroll samt svårare att förutse konsekvenserna av sina handlingar. Studier har bland annat visat att kurvan för riskfyllt beslutsfattande stiger fram till en ålder mellan 19 och 21 år, därefter sjunker den igen.³⁰

Vidare har neurologisk forskning på senare tid visat att hjärnan fortfarande utvecklas i 25-årsåldern. Forskningen menar att den främsta orsaken till människors psykologiska omognad i tonåren och de första åren efter att ha fyllt 20 år är skillnaden i utvecklingen av två centrala system i hjärnan. Det socio-emotionella systemet i hjärnan som gör att människor letar spänning och bekräftelse/-belöningar utvecklas i snabb takt under puberteten och är därefter högaktivt under de sena tonåren och de första åren efter att ha fyllt 20 år. Det kognitiva kontrollsystemet i hjärnan som styr förmågan till impuls- och självkontroll, konsekvenstänkande, uppskattning av risker och att motstå gruppptryck är dock fortfarande under utveckling i 25-årsåldern.

²⁸ Prop. 2021/22:17, s. 15.

²⁹ Clevesköld, s. 151.

³⁰ SOU 2018:85, s. 185-186.

Konsekvensen blir att det är först efter 20 års ålder som det kognitiva systemet “kommer ikapp” det socio-emotionella systemet i hjärnan.³¹

Vidare bedöms unga ha en större känslighet för sanktioner än övriga då unga människor i allmänhet är mer känsliga för bestraffning samt att bestraffning generellt anses störa ungas utveckling. Därmed har särbehandlingen bland annat motiverats av att det ligger i samhällets intresse att motverka att unga lagöverträdarens mognadsprocesser sätts på spel genom alltför stränga påföljder.³²

2.3.2 Preventionsskäl

Prevention som grund för att göra på ett visst sätt har ett nära samband med föreställningen att den straffrättsliga reaktionen ska utgöra ett instrument för att uppnå ett syfte. Mer konkret handlar preventionstanken om en effektiv resursanvändning. Straff kostar pengar och om straffen visar sig vara ineffektiva bör man använda dessa medel på något annat sätt.³³

Särbehandlingen i form av ungdomsreduktionen har haft förankring i preventionstanken då uppfattningen är att det inte finns något empiriskt eller erfarenhetsbaserat stöd för skärpta påföljder.³⁴ Undersökningar som har gjorts tyder på att frihetsberövande påföljder som tillämpas på unga myndiga lagöverträdare medför en ökad risk för återfall i brott.³⁵ Vidare vittnar forskning om att det saknas belägg för att längre eller mer ingripande fängelsestraff mer allmänt leder till minskad brottslighet eller till att avhålla från brottslighet.³⁶ Om strängare straff för unga lagöverträdare inte tycks göra någon nytta - eller rent av mer skada än nytta - är det enligt preventionstanken motiverat att särbehandla.

³¹ Ibid, s. 187.

³² Jareborg och Zila, s. 156.

³³ Jareborg och Zila, s. 79.

³⁴ SOU 2018:85, s. 199.

³⁵ BRÅ kunskapssammanställning 2012, s. 18-20.

³⁶ SOU 2014:18, s.136.

2.3.3 Proportionalitetsskäl

Särbehandlingen av unga lagöverträdare har också motiverats av ett proportionalitetsskäl. Proportionalitet utgår från en uppfattning om rättvisa och vad som är förtjänt med hänsyn till brottet. Proportionalitetsprincipen stadgar att lika svåra brott ska ge lika svåra straff vilket är beroende av graden av skuld. Proportionalitet kan således motivera att unga lagöverträdares förutsättningar att leva upp till samhällets krav måste beaktas. Bristande mognad, erfarenhet och kontrollförmåga påverkar skuldbedömningen och innebär att unga bär mindre skuld vilket gör deras brott relativt mindre svåra.³⁷

Det ska emellertid framhållas att proportionalitet i förhållande till unga lagöverträdare likväl har använts som ett skäl vid avskaffandet av ungdomsreduktionen. Enligt flera utgjorde särbehandlingen ett avsteg från straffsystemets krav på proportionalitet.³⁸ Detta behandlas närmare under kapitel 3.

³⁷ Jareborg och Zila, s. 75.

³⁸ Se t.ex prop. 2021/22:17, s. 96.

3. Unga myndiga lagöverträdare *efter* 1 januari 2022

3.1 Nuvarande lagstiftning

2 januari 2022 trädde förändringar beträffande den straffrättsliga särbehandlingen av unga myndiga lagöverträdare i kraft. Lagändringen innebär kortfattat att ungdomsreduktionen numera är slopad för unga myndiga vid allvarlig brottslighet. Nedan redogörs för lagändringen utifrån följande avseende: straffmätning och påföljdsvalet.

3.1.1 Straffmätning

I 29 kap. 7 § brottsbalken föreskrivs att har någon begått brott innan han eller hon har fyllt 21 år, ska hans eller hennes ungdoms beaktas särskilt vid straffmätningen samt att rätten då får döma till lindrigare straff än vad som är föreskrivet för brottet. Av bestämmelsens tredje stycke framgår att detta inte gäller för brott som någon har begått efter det att han eller hon fyllt 18 år om det för brottet inte är föreskrivet lindrigare straff än fängelse i ett år. Den tilltalades ungdom ska inte heller beaktas särskilt vid försök, förberedelse eller stämpling till eller underlåtenhet att avslöja eller förhindra sådant brott. Vidare finns en straffvärdeventil som innebär att detsamma även gäller för brott vars straffvärde uppgår till fängelse i ett år eller mer. Bestämmelsens nya lydelse innebär följaktligen att ungdomsreduktionen är slopad för unga myndiga vid straffmätningen för brott med ett minimistraff på fängelse i ett år eller mer.³⁹

Vidare stadgar 29 kap. 7 § andra stycket brottsbalken att det straffmaximum om tio år, alternativt fjorton år vid föreskrivna omständigheter, endast omfattar brott som någon har begått innan han eller hon fyllt 18 år. Det betyder att den som fyllt 18 år vid gärningstillfället numera kan dömas till livstids fängelse.⁴⁰

³⁹ Prop. 2021/22:17, s. 29.

⁴⁰ Ibid, s. 60.

3.1.2 Påföljdsval

Avseende påföljdsvalet framgår av 30 kap. 5 § brottsbalken att för brott som någon har begått innan han eller hon fyllt 18 år får rätten döma till fängelse endast om det finns synnerliga skäl. För unga myndiga lagöverträdare görs ingen särbehandling vid påföljdsvalet utan det sker enligt samma regelverk som för andra myndiga lagöverträdare, det krävs således inte *särskilda* skäl för att döma någon som har begått brott efter det att han eller hon fyllt 18 år men innan han eller hon har fyllt 21 år till fängelse.⁴¹

3.1.2 Sammanfattning

Sammantaget innebär den nya regleringen från 2 januari 2022 att unga myndiga lagöverträdare inte längre särbehandlas straffrättsligt vid *allvarlig* brottslighet. Det ska erineras om att strafflindringsgrunden i 29 kap. 3 § första stycket 3 brottsbalken, vilken redogörs för i avsnitt 2.2.1, har kvar samma lydelse som före lagändringen. Bestämmelsens tillämpningsområde är dock alltså detsamma och det krävs att den ungas utveckling, erfarenhet eller omdömesförmåga varit bristande i jämförelse med andra i samma ålder samt att det funnits ett samband mellan denna brist och brottet.⁴² Huruvida bestämmelsen kommer att tillämpas mer frekvent till följd av lagändringen går ännu inte att fastställa och är inte heller inom ramen för vad uppsatsen avser att besvara.

3.2 Skälen till sloandet av ungdomsreduktionen

I förarbetena till nuvarande reglering framför regeringen att ungdomsreduktionen såsom den tidigare varit utformad inneburit en avvägning mellan den grundläggande utgångspunkten att brottets straff ska stå i proportion till dess allvar vid påföljdsbestämningen och intresset av straffrättslig särbehandling av unga lagöverträdare där företräde givits till det sistnämnda. Det konstateras att en avvägning mellan dessa intressen är nödvändigt vilket grundar sig i ungas bristande utveckling. Däremot finner regeringen att när det gäller unga myndiga lagöverträdare vid allvarlig brottslighet måste brottets svårhet stå i centrum vid påföljdsbestämningen för att

⁴¹ Prop. 2021/22:17, s 61.

⁴² Ibid, s. 36.

samhället ska kunna reagera med adekvata sanktioner. Lagstiftaren anser att den tidigare regleringen har medfört att reaktionen på allvarlig brottslighet som begås av unga myndiga blivit alltför begränsad och därmed inte stått i proportion till brottets allvar. Följaktligen har ett ökat genomslag för proportionalitetsprincipen varit ledande som skäl till slopandet av ungdomsreduktionen.⁴³

Avskaffandet av reglerna om straffmaximum för unga myndiga lagöverträdare anförs som en konsekvent följd av reformen beträffande straffmätningen för unga myndiga. Enligt regeringen hade ett bevarande av fjorton år som straffmaximum kunnat innebära en delvis bibehållen ungdomsreduktion vid straffmätningen av de allvarligaste brotten då risk hade funnits för att utrymme saknas till att göra en tillräcklig sträng straffmätning.⁴⁴ Vidare framförs att även ändringen avseende att det inte krävs särskilda skäl för att döma en ung myndig lagöverträdare till fängelse som en nödvändig följd av reformen. Detta för att säkerställa den avsedda effekten med avskaffandet av ungdomsreduktionen: “att allvarlig brottslighet som begås av unga myndiga lagöverträdare ska mötas av en kraftigare reaktion än tidigare”.⁴⁵

Slutligen ska noteras att det i Ungdomsreduktionsutredningens betänkande fastslås att det psykologiska och neurologiska forskningsläget som tidigare motiverat särbehandlingen fortfarande är detsamma och i viss mån snarare talar för att gränsen för särbehandling borde gå vid en något högre ålder.⁴⁶ Därmed har inte psykologisk och neurologisk forskning framhållits som skäl för slopandet av ungdomsreduktionen utan har lämnats okommenterat i propositionen till nuvarande reglering. Proportionalitet i bemärkelsen att brottets straff ska stå i proportion till dess allvar samt att säkerställa att straffsystemets trovärdighet och legitimitet upprätthålls kan därmed sägas vara de främsta skälen till slopandet av ungdomsreduktionen.

⁴³ Prop. 2021/22:17, s. 23.

⁴⁴ Ibid, s. 40.

⁴⁵ Ibid, s. 44.

⁴⁶ SOU 2018:85, s. 199.

4. Proportionalitetsprincipen

4.1 Allmänna utgångspunkter

Det svenska påföljdssystemet styrs av samt vilar på ett antal olika principer. Proportionalitetsprincipen är en av dessa och har stor betydelse för frågan *hur* bestraffning bör ske.⁴⁷ Principen innebär att utgångspunkten vid påföljdsbestämningen är att ett brotts straff ska stå i proportion till brottets allvar.⁴⁸ Till skillnad från proportionalitet inom exempelvis förvaltningsrätten där principen figurerar som framåsyftande och handlar om lämpligheten av att använda vissa medel för att nå vissa mål är proportionalitetsbegreppet i straffrätten retrospektivt. Med retrospektivitet menas att principen är tillbakablickande då den hänför sig till relationen mellan straffets stränghet och det begångna brottets svårhet utan hänsyn till straffets brottsförebyggande verkan.⁴⁹ Proportionell bestraffning är således lyckad om den är "rättvis", inte misslyckad för att den inte har några brottspreventiva effekter.⁵⁰

Proportionalitetsprincipen bygger på uppfattningen att straff ger uttryck för klander och således bör utdömas efter kriterier som baseras på vad gärningspersonen förtjänar med hänsyn till gärningens svårhet och gärningspersonen grad av klandervärdhet, ett så kallat förtjänsttänkande. Härvid är det viktigt att beakta distinktionen mellan *absolut* proportionalitet och *relativ* proportionalitet. Absolut proportionalitet innebär att man till en visst brott kan avgöra vilket straff brottet förtjänar. Denna form av proportionalitet är däremot inte trolig att uppnå då det i allmänhet inte existerar en naturlig grund för vilket straff ett brott förtjänar. Därför är den relativa proportionaliteten av större betydelse då den uttrycker vad en person anses förtjäna i förhållande till vad andra förtjänar för andra otillåtna gärningar. Absolut proportionalitet är däremot inte betydelselös då den sätter de yttre ramarna för vad som är acceptabelt i form av att varje brott har en straffskala med minimum- och maximumgränser. Det ger vägledning för vad som anses vara ett acceptabelt straff för varje specifikt brott.⁵¹ I sammanhanget ska dock beaktas att det handlar om grova bedömningar vilket föranleder tämligen vida straffskalor.⁵²

⁴⁷ Jareborg och Zila, s. 69.

⁴⁸ Prop. 2021/22:17, s. 13.

⁴⁹ Hirsch, s. 28.

⁵⁰ Jareborg och Zila, s.74.

⁵¹ Jareborg och Zila, s. 70-71.

⁵² Asp och Ulväng, s. 51.

Som ovan stadgat är den relativa proportionaliteten av större praktisk relevans då den innebär att bedömningen av vad en person anses förtjäna för ett begånget brott står i relation till vad andra förtjänar för andra brott. Tilldelning av straffskala utifrån ett förtjänsttänkande innebär att straffet ska utmätas utefter hur allvarlig och klandervärd brottsligheten *relativt* sett bedöms vara. Man strävar alltså efter att straffet ska indikera hur svår gärningen i fråga är i förhållande till andra brott. Den relativa proportionalitetsprincipen har följaktligen ett nära samband med ekvivalensprincipen och tillsammans ger principerna uttryck för att lika brott ska straffas lika och olika brott ska straffas olika.⁵³

4.2 Proportionalitet och klandervärdhet

Den otillåtna gärningens grad av klander uttrycks genom straffvärdet och förmedlar ett mer eller mindre strängt ogillande av vad någon har gjort. Kravet på proportionella straff följer av faktumet att straff inbegriper klander och att graden av straff därmed anger graden av klander. Proportionella straff kan emellertid ge uttryck för hur klandervärd brottet är utan att det onda i straffet är direkt jämförbart med det onda i brottet, proportionella straff förutsätter endast att straffet *står i proportion* till brottet.⁵⁴

Den grundläggande tanken att proportionalitetsprincipen ska uttrycka klander i förhållande till brottets skada och skuld har ett nära samband med skuld- och konformitetsprinciperna då hur klandervärd ett beteende är, är beroende av två parametrar: graden av skada och graden av *skuld*. Skuldprincipen föreskriver att gärningspersonen måste ha ålagt skuld i något hänseende för att kunna hållas straffrättsligt ansvarig. Inom svensk straffrätt finns två skuldformer: uppsåt och oaktsamhet. Av skuldprincipen följer också att straffet inte bör vara strängare än vad som motsvarar måttet på skulden. Skuldprincipen och kravet på att gärningspersonen agerat uppsåtligt eller oaktsamt kan förklaras med hjälp av konformitetsprincipen som stadgar att en person inte bör klandras för sin gärning om han eller hon inte kunde rätta sig efter lagen.

⁵³ Asp och Ulväng, s. 51.

⁵⁴ Hirsch s. 26.

Principen är både en etisk och rättspolitisk princip och innebär bland annat att ansvaret alltid bör differentieras utifrån gärningspersonens skuld.⁵⁵

4.3 Proportionalitet och repressionsnivå

Lagändringen handlar inte om en ny kriminalisering utan kan snarare sägas innebära nya repressionsnivåer för redan kriminaliserade gärningar. Den relativa proportionaliteten förutsätter att straffnivån för en viss brottstyp inte bör ändras, varken höjas eller sänkas, om det inte är motiverat med hänsyn till den skada, kränkning eller fara som brottstypen innebär i förhållande till andra brottstyper.⁵⁶

Vad proportionaliteten kräver i fråga om hur hög eller låg den allmänna repressionsnivån bör vara är inte helt tydligt. Det enda som proportionalitetsprincipen kräver torde vara att straffen rangordnas så att brottens relativa klandervärdhet återspeglas. Precis som principen kan tillåta att repressionsnivån sänks så kan den även tolerera en kraftig höjning.⁵⁷ I betänkandet "Straff i proportion till brottets allvar"⁵⁸ menas bland annat att: "proportionalitetsprincipen lämnar alltså utrymme för att i lagstiftningen genomföra straffskärpningar, så länge dessa kan motiveras utifrån brottslighetens förkastlighet och sker utifrån ett enhetligt synsätt så att den relativa proportionaliteten i systemet upprätthålls".⁵⁹

Straffsystemets allmänna repressionsnivå bestäms följaktligen inte enbart med utgångspunkt i proportionalitetsprincipen. Det grundar sig i att förtjänsttanken endast har en begränsad funktion i frågan om den allmänna repressionsnivån, det vill säga hur kraftigt straffhotet generellt sett ska vara. Begränsningen beror på att det är svårt att fastslå vad någon förtjänar för ett visst brott utan att sätta det i relation till andra brott då det inte finns någon icke-konventionell grund för hur sträng bestraffning ett brott förtjänar.⁶⁰ Den absoluta proportionaliteten kan sägas sätta de yttre ramarna för vad som är acceptabelt men samhälleliga konventioner har en avgörande betydelse

⁵⁵ Asp och Ulväng, s. 269-271.

⁵⁶ Hirsch, s. 57.

⁵⁷ Ibid, s. 101.

⁵⁸ SOU 2008:85.

⁵⁹ Ibid, s. 245.

⁶⁰ Asp och Ulväng, s. 50.

för vad som betraktas som rättvist och därmed vart den allmänna repressionsnivån bör ligga.⁶¹ Hur samhällets konventioner påverkar proportionalitetsprincipen behandlas närmare i avsnittet som följer.

4.4 Proportionalitet och samhällliga konventioner

Proportionalitetsprincipen har använts både för att motivera en särbehandling och motivera ett avskaffande av särbehandlingen. Det grundar sig på att uppfattningen om vilket mått av klander som en straffrättslig sanktion ska ge uttryck för bygger på samhällliga konventioner. Vad som bedöms vara proportionerligt beror på värden snarare än mätbara effekter eller empiri. Det "rätta" straffet är därmed delvis en fråga om vedertaget bruk.⁶² Uppfattningen om vad som är proportionerligt är således dynamiskt och kan förändras under tid. Följden blir att proportionalitetsprincipen som sådan är densamma men att innehållet förändras.

Samhällliga konventioner har nära koppling till det allmänna rättsmedvetandet som kan förstås som allmänhetens föreställningar, kunskaper och attityder till strafflagstiftning. De senaste åren har det allmänna rättsmedvetandet fått spela en allt större roll i de kriminalpolitiska diskurserna och hänvisningar till det allmänna rättsmedvetandet sker alltmer för att legitimera kriminaliseringar och straffskärpningar.⁶³ I betänkandet "Straff i proportion till brottets allvar"⁶⁴ yttrades till exempel att: "Straffet ska alltså spegla hur allvarligt samhället ser på den brottsliga gärningen".⁶⁵ Liknande kan utläsas i propositionen till avskaffandet av ungdomsreduktionen för unga myndiga vid allvarliga brott då regeringen bland annat betonar att: "vid grova brott måste samhället kunna reagera med adekvata sanktioner. Människor ha rätt till skydd mot allvarlig brottslighet."⁶⁶ och att: "det är viktigt att lagstiftningen återspeglar de värderingar som finns i samhället".⁶⁷ Om strafflagstiftningen inte rör sig i samma riktning som det allmänna

⁶¹ Jareborg och Zila, s. 71.

⁶² Asp, s. 142-143.

⁶³ Tham, s. 151.

⁶⁴ SOU 2008:85.

⁶⁵ Ibid, s. 16.

⁶⁶ Prop. 2021/22:17 s. 24.

⁶⁷ Ibid, s. 59.

rättsmedvetandet riskerar förtroendet för systemet att försvagas,⁶⁸ därav blir lagstiftningen och proportionalitetsprincipen beroende av samhällets känslor och krav.

⁶⁸ Andersson och Nilsson, s. 162.

5. Analys

5.1 Proportionalitet och klandervärdhet

Som ovan nämnt innebär proportionalitetsprincipen att straff ska stå i proportion till brottslighetens allvar med betydelsen att straff ska utdömas efter förtjänst genom att förkastlighet och klandervärdhet vägs. Hur klandervärdt ett visst beteende anses vara är sammankopplat med hur stor skuld gärningspersonen bedöms ha.

Utifrån det som presenteras under avsnitt 2.3.1 kan sammantaget konstateras att unga personer generellt sett är outvecklade inom flera aspekter som påverkar deras möjligheter att följa och rätta sig efter lagen. Det blir relevant i frågan om graden av skuld som bör tillmätas unga myndiga relativt vuxna. I enlighet med konformitetsprincipen påverkar en minskad förmåga att följa och rätta sig efter lagen gärningspersonens skuld och klandervärdhet, vilket i sin tur får betydelse för bedömningen av straffvärdet vid straffmätningen. Med detta i beaktning är det befogat att hävda att unga myndiga bär en mindre skuld för en brottslig handling än vad övriga vuxna gärningspersoner skulle ha gjort för samma gärning. För frågan om klandervärdhet innebär det att unga är mindre klandervärda och att brottets straffvärde således bör vara lägre.

Proportionalitetsprincipens samband med skuld- och konformitetsprincipen medför att det också är proportionerligt att unga myndiga lagöverträdare bestraffas lindrigare då graden av skuld och klandervärdhet är mindre. Proportionalitetsprincipens huvudsakliga ändamål - *att straffet ska stå i proportion till brottets allvar* - kräver således att ålder påverkar ungas proportionerliga förtjänst om påföljden ska stå i proportion till gärningspersonens klandervärdhet.

I förhållande till nuvarande och tidigare reglering avseende unga myndiga lagöverträdare innebär detta att föregående reglering var mer förenlig med proportionalitetsprincipen med utgångspunkt i proportionalitet och klandervärdhet, kanske till och med att en särbehandling snarare följer av intresset av proportionalitet. Att exempelvis beakta den tilltalades ungdom särskilt vid straffmätningen såsom tidigare 29 kap. 7 § brottsbalken föreskrev innebär att hänsyn då togs till

faktorn att unga myndiga har en begränsad klandervärdhet och inte kan tillmätas samma mått av skuld.

Beslutet att inte längre beakta unga myndigas ålder vid allvarlig brottslighet trots att den begränsade klandervärdheten kvarstår innebär således ett avsteg från proportionalitetsprincipens funktion att straffet ska ge uttryck för gärningens klandervärde. Förvisso kan det framföras att även fast unga myndiga har bristande utveckling så bör de likväl bedömas vara tillräckligt utvecklade för att anses lika skyldiga och klandervärda som övriga vuxna. Om uppfattningen är att unga myndiga har tillräckliga förmågor att följa och rätta sig efter lagen så innebär dock proportionalitetsprincipen fortfarande att det ska vara möjligt att gradera klandervärdhet i gärningen utefter graden av gärningspersonens skuld. Följaktligen bör unga myndigas bristande utveckling beaktas vid grad av klandervärdhet, oaktat att det kan tyckas att de är tillräckligt utvecklade.

5.2 Proportionalitet och repressionsnivå

Avskaffandet av ungdomsreduktionen för unga myndiga lagöverträdare vid allvarlig brottslighet leder till en drastisk höjning av repressionsnivån för åldersgruppen då bestraffningen skärps. Lagändringen innebär exempelvis att 18-åriga lagöverträdare får dubbelt så stränga straff, jämfört med tidigare reglering. Följaktligen är det av intresse huruvida den ökade repressionsnivå motiveras av proportionalitetsprincipen.

Var proportionalitetsprincipen står i förhållande till repressionshöjningar är dock svårt att utröna. Så länge straffen graderas så att brottens relativa klandervärdhet återspeglas bör en förhöjd repressionsnivå såsom den nuvarande regleringen innebär vara förenlig med proportionalitetsprincipen. Utifrån samma resonemang kan menas att den tidigare regleringens lägre repressionsnivå också var förenlig med proportionalitetsprincipen. Med hänsyn till det är det en aning missvisande att säga att den förhöjda repressionsnivån som lagändringen medfört *motiveras av* proportionalitetsprincipen, rättare sagt innebär den förändrade nivån inte ett avsteg från principen.

Vidare bör beaktas att vad som uppfattas som en "rimlig" repressionsnivå, det vill säga tillräckligt sträng, alltid kommer vara relativt våra referensramar vilket kan riskera att samhället hamnar i en repressionspiral. Ständiga ökningar av repressionsnivån medför att vad som tidigare ansågs som tillräckligt strängt inte räcker längre och känslan "alltid mer, aldrig nog" befäster sig. Att den förhöjda repressionsnivån ändå uppfattas vara i överensstämmelse med proportionalitetsprincipen torde grunda sig i proportionalitetsprincipens korrelation med samhällseliga konventioner vilket behandlas närmare nedan.

5.3 Proportionalitet och samhällseliga konventioner

Samhällseliga konventioner kan påverka proportionalitetsprincipen i den mening att uppfattningen om vad som är proportionerligt har förändrats. Som berörs under avsnitt 4.4 är samhällets konventioner sammanlänkade med det allmänna rättsmedvetandet som fått allt större inflytande i straffrättsliga sammanhang. Om det allmänna rättsmedvetandet innebär en allvarligare syn på brottsligheten och ställer krav på strängare straff följer det naturligt att de samhällseliga konventionerna utvecklas i en riktning mot att det rättvisa straffet blir strängare. Lagändringens skärpande riktning gentemot unga myndiga kan således anses som förenligt med proportionalitetsprincipen utifrån att samhällets konventioner gällande proportionalitet förändrats. Det betyder inte att proportionalitet som princip förändras utan det är själva innehållet i principens beståndsdelar som utvecklas. Huruvida samhällets konventioner verkligen har förändrats på ett sätt som kan ge stöd för straffskärpning är däremot inte inom denna uppsatsens omfång att bevisa.

Fortsättningsvis kan man fråga sig om denna utveckling kan fortskrida utan att principen riskerar att urholkas. Att proportionalitetsprincipens innehåll ändras i och med att samhällets konventioner ändras är inte ett bekymmer i sig men det bör inte leda till att principen blir alltför godtycklig och skjuts i bitar. Beträffande den aktuella lagändringen finns vissa tendenser av det, det kan exempelvis anses besvärligt att samhällets konventioner endast påverkar relationen inbördes mellan unga myndiga och övriga vuxna. Samhällets förändrade synsätt borde snarare generera i generella straffskärpningar. Det är problematiskt att den nya regleringen endast innebär en delvis justering av straffskalan då det blir ett avsteg från den relativa

proportionaliteten mellan unga myndiga och vuxna i fråga om sådana brott som faller däriinom. Även om samhällets konventioner innebär att vad som anses som proportionerligt har förändrats i en riktning som kräver strängare bestraffning får man inte glömma att proportionalitetsprincipens yttre ramar fortfarande ska hållas intakta.

Slutligen kan framhållas att samhälleliga konventioner och dess inflytande gör att proportionalitetsprincipen emellanåt är ett komplext instrument. Principen bygger på idén att en rättvis tilldelning av straff står i överensstämmelse med vad som är förtjänt med hänsyn till brottets svårhet. Samhällets konventioner innebär inte att principens innebörd behöver förändras, däremot kan principens innehåll förändras i bemärkelsen att brotten uppfattas som svårare vilket måste speglas i straffen för att proportionalitet ska föreligga. Att definiera proportionalitet i ett straffrättsligt sammanhang är därmed inte alltid självklart. Hur principen ska tolkas och tillämpas i straffrätten är en fråga som kan ge skilda svar, både beroende på vem man frågar och under vilke tid. Hur klandervärt ett brott är och vad en ung myndig lagöverträdare därmed förtjänar för bestraffning är många gånger även en personlig fråga vilket gör det svårt att särskilja utdömandet av straff i proportion till brottets allvar enligt proportionalitetsprincipen och straff i proportion till brottets allvar enligt personliga värderingar.

5.4 Slutsats

Proportionalitetsprincipen bygger ytterst på att den straffrättsliga reaktionen skall vara *rättvis* och att ett straff är *rättvist* om det är proportionerligt, både i förhållande till brottet i sig och till brott av andra svårighetsgrader. För vem och hur det ska vara rättvist kan tolkas olika beroende på vilka anspråk intresset av proportionalitet ställer och vad som där anses bör vägas tyngst.

Å ena sidan kan anföras att den nya regleringen i vilken unga myndiga lagöverträdare inte särbehandlas vid allvarlig brottslighet *inte* leder till att straffet står i proportion till brottets allvar, vilket egentligen varit lagstiftarens avsikt. Som framförs under avsnitt 5.1 bör unga betraktas som mindre klandervärda och för att den straffrättsliga reaktionen ska vara rättvis krävs att graden av fördömelse överensstämmer med graden av brottslighetens klandervärdhet. Den nya

regleringen medför enligt sådant synsätt att straffet blir orättvist och därmed oproportionerligt när det tilldelar en ung myndig mer klander än vad dennes handlande förtjänar.

Å andra sidan kan inte betydelsen samhälleliga konventioner har för uppfattningen om vad som är en proportionerlig och rättvis reaktion på brottsligheten förbigås. Av vad som presenteras i uppsatsen förefaller regeringen vara av uppfattningen att samhället kräver mer ingripande åtgärder mot unga myndiga lagöverträdare och för att straffet ska stå i proportion till brottet måste dessa krav mötas om straffet ska spegla hur allvarligt samhället ser på den brottsliga gärningen. Utifrån det perspektivet förutsätter proportionalitetsprincipen att unga myndiga lagöverträdare behandlas som övriga myndiga lagöverträdare i det straffrättsliga systemet.

Vad innebär ovan förda resonemang för frågan om den nya regleringens förenlighet med proportionalitetsprincipen relativt med tidigare reglering? Först och främst kan konstateras att det beror på vad som framhålls som det centrala med proportionalitetsprincipen. Enligt proportionalitetsprincipen i förhållande till klandervärdhet framstår tidigare reglering som mer förenlig med principen men enligt proportionalitetsprincipen i förhållande till samhälleliga konventioner förefaller nuvarande reglering vara mer förenlig. Härvid belyses proportionalitetsprincipens komplexitet och att vilka anspråk intresset av proportionalitet ställer är en bedömningsfråga.

Med hänsyn till detta talar lagändringen och dess uttryckliga strävan efter att nå större förenlighet med proportionalitetsprincipen för att - även om unga myndigas begränsade klandervärdhet kvarstår - att vi rör oss mot en proportionalitetsprincip där andra rättviseaspekter väger tyngre. Kanske befinner vi oss i en politisk verklighet där proportionalitetsprincipens anspråk på en *rättvis* straffrättslig reaktion innebär att principen görs relativ till vad allmänheten tycker om detta och inte till brottets allvarlighet i förhållande till brottets förtjänstvärde. Den höjda repressionsnivå utgör då en naturlig följd av den nya regleringen och ter sig vara i överensstämmelse med proportionalitetsprincipen.

Avslutningsvis kan konstateras att proportionalitetsprincipen förvisso är en grundläggande princip för *hur* bestraffning ska ske men vad det innebär och leder till är desto mer svävande.

Utifrån vad som ovan presenterats kan sammanfattningsvis sägas att nuvarande reglering för unga myndiga lagöverträdare vid allvarlig brottslighet är mer förenlig med proportionalitetsprincipen. Det grundar sig i att vad som är rättvist idag är till synes mer beroende av samhälleliga konventioner än ungas begränsade klandervärdhet. Ett ökat genomslag för proportionalitetsprincipen har därmed uppnåtts - proportionell bestraffning är som sagt lyckad om den är rättvis, även om det egentligen bara handlar om en ytligt betraktad rättvisa.

6. Käll- och litteraturförteckning

6.1 Offentligt tryck

Dir. 2009:60 *En översyn av påföljdssystemet*

Dir. 2017:122 *Skärpta regler för lagöverträdare 18-20 år*

Prop. 1978/79:212 *Om ändring i brottsbalken, m.m*

Prop. 1987/88:120 *Om ändring i brottsbalken, m.m*

Prop. 1997/98:96 *Vissa reformer av påföljdssystemet*

Prop. 2005/06:165 *Ingripanden mot unga lagöverträdare*

Prop. 2021/22:17 *Slopad straffrabatt för unga myndiga vid allvarlig brottslighet*

Prot. 2021/22:29

SOU 2008:85 *Straff i proportion till brottets allvar*

SOU 2012:34 *Nya påföljder*

SOU 2014:18 *Straffskalorna för allvarliga våldsbrott*

SOU 2018:85 *Slopad straffrabatt för unga myndiga*

6.2 Litteratur

Andersson, Robert & Nilsson, Roddy, *Svensk kriminalpolitik*, Upplaga 2, Liber, Stockholm, 2017

Asp, Petter, *Straffrätten - i går, i dag och i morgon*, SvJT 100 år (festschrift) s. 138-161, 2016.

Asp, Petter & Ulväng, Magnus, *Kriminalrättens grunder*, 2., omarb. uppl., Iustus, Uppsala, 2013

Clevesköld, Lars, *Samhället och de unga lagöverträdarna*, Sjunde upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2021

Hirsch, Andrew von, *Proportionalitet och straffbestämning*, Iustus, Uppsala, 2001

Holmgren, Axel, *Om den s.k. ungdomsreduktionen*, SvJT s. 343–359, 2018

Jareborg, Nils & Zila, Josef, *Straffrättens påföljdslära*, Sjätte upplagan, Norstedts juridik, Stockholm, 2020

Kleineman, Jan, “Rättsdogmatisk metod”, i: Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, Andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2018

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod, argumentation och språk*, Femte upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2021

Tham, Henrik, *Kriminalpolitik: brott och straff i Sverige sedan 1965*, Första upplagan, Norstedts juridik, Stockholm, 2018

6.3 Övrigt

Brottsförebyggande rådet, *Särbehandling av lagöverträdare 18-20 år - En kunskapssammanställning*, 2012.

Brottsförebyggande rådet, *Dödligt våld i den kriminella miljön 2005-2017 rapport 2020:4*, 2020.

